

02 KASIM 1991

madde: Damga

- A. Br. : c. VI, s. 579, ayrıca bk. Mühür
 B. L. : c. V, s. 2857-2858
 F. A. : c. , s.
 M. L. : c. VI, s. 265-66
 T. A. : c. XV, s. 239-241

10 OCAK 1994

040077 DAMGA Ar.Ü. Rarih 4.265

126. "Eski Türklerde Damga", Mehmet Tezcan, Erzurum 1990, XLIII + 337 s. (Danışman: Prof.D. Enver Konukçu)

MADDE YATIRILDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

09 MAYIS 1993

- 040077 -

DAMGA

11586

Eski Türk'lerde damga. TEZCAN, Mehmet. Bil. Uz. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1990. 337s.
 Danışman: Prof.Dr.Enver Konukçu.

481

131 AGUSTOS 1992

1503 KLEISS, W. Die islamische Festung am Tepe
 Hissar bei Damghan. Archaeologische
 Mitteilungen aus Iran. 15 (1982) pp.375-388

07 MAYIS 1995

20 TURKVÖLKER DER SOWJETUNION

20.1 ALLGEMEINES

DAMGA 6101. Gülsenoy, Tüncer: Orhun'dan Anadolu'ya Türk damgaları: damgalar, imler, enler. - İstanbul, 1989. - 179 S. : zahlr. III. - (T.D.A.V. yayın ; 51)
 Inhalt: Ornamente u. figürl. Darstellungen der Türken von Ostturkestan bis Anatolien. - Text türk.
 ISBN 975-498-009-8

8 E 3768

MADDE YATIRILDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

تمغا (طمغا) : آبادی باویل ، محمد

نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی

ش : ۱۰۴ ، س : ۲۴ ، زمستان ۱۳۵۱ ، ص : ۴۷۹ - ۴۹۹

تمناکی تار : شعر و ترجمه ن. م. راشد

- 132482 MÜHÜR
- 040077 DAMGA

12031 89

NAQŞABANDI (Usāma Naşir al-). النقبندی (أسامة ناصر)
 HURI (Hayāt 'Abd 'Alī al-). الحوری (حیات عبد علی).
 - الأختام الإسلامية / السيف المرآة / أسامة ناصر
 النقبندی و حیات عبد علی الحوری -
 The Islamic seals in the Iraq Museum / Usama Nasir al-Naqshabandi,
 Hayat Abid Ali al-Horri. - بغداد : وزارة الاعلام ،
 مديرية الآثار العامة ، 1974. - 86o. : ill. ; 22cm. - [8° V. 81917

"Ahtām (Al-) al-islāmīya...". - Acq. 12066-76.
 Sceau. Musulmans (pays). - Bagdad. Musée. Sceaux.
 Bagdad. Musée. Catalogue Musulmans (pays). Catalogue.

6832 VERNADSKY, G. Note on the origin of the word tamga. JAOS 76 (1956), pp. 188-189

Tamga kelimeler meşesi
 üzerine

21 NISAN 1995

MADDE YATIRILDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

1775. Nuhoğlu, Hidayet Y.: PTT Müzesi Osmanlı posta damgaları: katalogu / Hidayet Yavuz Nuhoğlu ; Talip Mert. - İstanbul: IRCICA, 1990. - XVI, 357 S. : zahlr. III.
 Inhalt: Osmanische Poststempel. - Parallelsacht.: A'tām al-barīd al-'Utmānī. - Text türk. u. in arab. Schrift, pers.
 ISBN 92-9063-203-8° 31 A 4762

03 NISAN 1995

Damga

Mehmet Tezcan; "Eski Türklerde Damga", 1990, XLIII + 337 s.
 Danışman: Prof.D. Enver Konukçu.

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Tarih Anabilim Dalı
 Master Tezi.

MADDE YATIRILDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

07 HALIRAN 1996

دانشنامه ایران و اسلام

زیر نظر
احسان یارشاطر

۱

آب - آئینه کاری

بنگاه ترجمه و نشر کتاب

طهران ۱۳۵۴

بنگاه ترجمه و نشر کتاب

هیئت مدیره :

مهندس جعفر شریف امامی

آلتامغا - آلتامغا

۱۷۰

Maps: A. Hermann, *Atlas of China*, Cambridge (Mass.) 1935, 66-7; *Völkerkarte der Sowjet-Union, Europ. Teil*, Berlin 1941. (B. SPULER)

آلتامغا - آلتامغا

این واژه مغولی است و مرکب است از «آل» - سرخ، و «تمغا» - مهر و نشان؛ و در نوشته‌ها به دو معنی بکار میرفته است:

۱ - مهری که در زمان ایلخانان (۷۵۶-۶۵۴) و سپس در دوره جلایریان (۸۱۴-۷۳۶) غالباً به شکل چهارگوش ساخته میشد و با شنجرف و مرکب سرخ روی نامه‌ها و «یرلیخ‌ها» (فرمانها) میزدند (نامه ارغون؛ نامه غازان؛ نامه الجایتو؛ فرمان ابوسعید؛ فرمان سلطان احمد اویس جلایر؛ - مراجع این مقاله).

آلتامغا مخصوص پادشاهان بود و پس از آنکه بازرسان دیوانی، یا زدن مهر سیاه (قراتمغا) صحت مضامین یرلیخ و نامه‌ای را تأیید می‌کردند، در پایان آن نامه و فرمان آلتامغا زده می‌شد و اگر بسبب تفصیل مطالب، از دو قطعه کاغذ یا بیشتر استفاده می‌کردند، محل الصاق قطعات کاغذ را هم مهر می‌نمودند (تاریخ مغول در ایران)، ۲۹۵؛ متن فرمانهای ایلخانان و سلطان احمد جلایر؛ [مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی]، شکل‌های ۵۸ و ۵۹.

سج آلتامغاهای ایلخانان گاهی بزبان مغولی، در شش‌سطر و بدخط ایغوری (تاریخ مغول در ایران)، ۲۹۵؛ نامه گیوک‌خان به پاپ) و گاهی هم بدخط چینی بوده (مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی]، شکل‌های ۵۸ و ۹۲ تا ۹۴؛ گزارش درباره روابط سیاسی امرای مسیحی و بویزه پادشاهان فرانسه با انپراتوران مغول، ۳۷۴). جلایریان سج مهرهای خود را بدخط کوفی و بزبان فارسی و عربی می‌کنند (فرمان منسوب به سلطان احمد جلایر؛ [مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی]، ۳۵۳-۴). بعد از جلایریان رسم مهرگذاری با شنجرفا و مرکب سرخ ظاهراً منسوخ گردید.

۲ - نوعی از دیوانیات بوده که ظاهراً در تداول دیوانی اواخر دوره ایلخانان رواج داشته، و این اصطلاح همان آلتامغا (مهرسرخ) بوده که توسط فرمانی خاص که با

همان مهر مهور می‌شده اطلاق گردیده است. این نوع فرمان در تأیید و تأکید فرمانهای قبلی و ظاهراً هنگامی صادر می‌شده که فرمان قبلی اجرا نشده بوده است (مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی]، ۳-۴). از آلتامغا فقط دو نمونه از سلطان ابوسعید بهادر ایلخانی (۷۱۶-۳۶) در [دستور الکاتب فی تعیین المراتب] (نسخه خطی) باقی است، ولی چون کتاب مزبور در زمان سلطان احمد بن اویس جلایری (۷۸۶-۸۱۳) تألیف شده می‌توان گفت که این نوع فرمان در دوره جلایریان نیز معمول بوده است. اما بعد از جلایریان، دیگر از آلتامغا نشانی نمی‌یابیم و در دوران آق‌قویونلوها و صفویان نوع دیگری از دیوانیات بنام «نشان» که دارای همان مشخصات بوده بجای آن متداول شده است (مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی]، ۴-۵).
مراجع: نامه گیوک‌خان به پاپ، اصل آن در موزه واتیکان، - [بررسی‌های تاریخی]، چهارم/۴؛ نامه ارغون به پاپ، اصل آن در موزه واتیکان؛ نامه ارغون به فیلیپ لویول، اصل آن در کتابخانه ملی پاریس؛ نامه غازان به پاپ، اصل در موزه واتیکان؛ نامه الجایتو به فیلیپ لویول، اصل در کتابخانه ملی پاریس؛ فرمان ابوسعید بهادر، اصل در موزه ایران باستان تهران، - «آثار ایران»، سوم/۲؛ فرمان منسوب به سلطان احمد اویس جلایر، اصل در کتابخانه ملی پاریس، - [بررسی‌های تاریخی]، سوم/۵؛ [دستور الکاتب فی تعیین المراتب] محمد بن هندوشاه نخجوانی، نسخه خطی کتابخانه مسجد سپهسالار تهران؛ [تاریخ مغول در ایران] برتولد اشپولر، ترجمه محمود میرآفتاب، تهران، ۱۳۵۱؛ «روایط مغولها با دربار واتیکان»، بقلم علاء‌الدین آذری، در [بررسی‌های تاریخی]، چهارم/۴؛ «روایط ایلخانان مغول با دربار واتیکان»، بقلم علاء‌الدین آذری، در [بررسی‌های تاریخی]، پنجم/۲؛ مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی] جهانگیر قائم مقامی، تهران، ۱۳۵۱؛ Abel-Rémusat, "Mémoires sur les relations politiques des princes chrétiens, et particulièrement des Rois de France, avec les Empereurs mongols, in Mémoires de l'Institut royal de France, Académie des inscriptions et Belle-Lettres, VII, Paris; Paul Pelliot, "Des documents Mongols du Musée de Téhéran", in Athar - é Iran, I, 1, Paris, 1936. (جهانگیر قائم‌مقامی)

DiA için Jarmda
A-Yücel

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Matbahası	
Kayıt No. :	11666-
Tasnif No. :	T810 KIRUK

Damga (105-127)

19 EYLÜL 1991

II. ULUSLARARASI TÜRK HALK EDEBİYATI SEMİNERİ

7-9 MAYIS 1985
ESKİŞEHİR

YUNUS EMRE
KÜLTÜR SANAT
VE TURİZM VAKFI
YAYINLARI
2

ORHUN'DAN ANADOLU'YA TÜRK DAMGALARI VE FOLKLORUMUZDAKİ İZLERİ

Doç. Dr. Tuncer GÜLENSOY
(Türkiye)

Bugün Anadolu'da yaşayan Türk folklorunun sözlü, yazılı veya maddi kültürümüzdeki izleri en az bin yıllık bir geçmişe ve coğrafi zemin olarak da Orta Asya'ya dayanmaktadır.

Göçebe Oğuzların Anadolu'yu yurt tutmasından sonra gelişen sözlü ve yazılı Türk edebiyatı, günümüze kadar pek çok safhadan geçmiş olmasına rağmen, özünden hiç bir şey kaybetmemiştir.

Anadolu Türk folkloru bazen SÖZ'e, bazen İZ'e dayanmaktadır. Sözlü folklor ürünleri zamanla derlenip toplanarak yazıya aktarılmış, fakat İZ'e dayanan folklor ürünleri çoğu zaman unutulmuştur.

"Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları" başlığı altında, Anadolu Türk folkloruna girmiş olan "damgalar", "imler/yanışlar" ve "enler" ele alınarak incelenmiş; 30-40 sene öncesine kadar yaşamakta olan bu izlerin, pek çok folklor geleneği ve manevi değerlerimiz gibi kaybolup gittiği için tez elden toplanması gereği vurgulanmıştır.

Orhun âbidelerinde görüldüğü gibi, taşlara ve kayalara işlenen damgalar, zamanla Türk boylarının birer işareti olmuş; daha sonra da halı, kilim, heybe, torba, çuval, cecim gibi maddi kültür varlıklarımızın üzerinde birer "im" veya "yanış" şekline dönüşmüş; bu arada pek çok halk şairimize de ilham kaynağı olmuştur.

Bu araştırmada, damgalar, imler/yanışlar ve enler çeşitli yönleriyle ele alınarak Türk folklorundaki yeri belirtilmeye çalışılmıştır.

"DAMGA" ADI ÜZERİNE

Türkiye Türkçesinde "1. Bir şeyin üzerinde bir nişan, bir im basmaya ya rayan araç. 2. Bu araçla basılan nişan, im" anlamlarında kullanılan "DAMGA" adı, en eski Türkçe kelimelerden birisi olup, eski Türk yazıtlarından AÇURA YAZITI'nın sol tarafındaki metinde şöyle geçmektedir:

1. y^eti yegⁱrmi e^rd^emi y^aşınta e^rdⁱm; ölti
2. k^ab²kı e^ti bunsız e^rti k^ara s^açın t^eg
3. y^erd^eki t^amk^al¹g y¹lkı buns/1z e^rti/
4. y^ag ... t^egmis sü t^eni y^eti bin oylan e^rti.

ĀL TAMĠĀ “red seal,” Turkish term for the supreme seal of the Mongol Il-Khans of Iran. The term also meant “document with a red seal.” Before the Mongol conquest, e.g., in Saljuq and Kārazmšāh administration, there occur the terms *tawqī* (equivalent to *toġrā* “emblem” of the ruler) and *mohr* “seal” (in documents from subordinate officials; H. Horst, *Die Staatsverwaltung der Grosselgūgen und Horazmšāhs [1038-1231]*, Wiesbaden, 1964). After the Il-Khans gave the red seal significance in Iran, it was used by some later dynasties, e.g., the Jalayerids; it was also found in the territory of the Golden Horde, among the Timurids, and, according to Ebn Baṭṭūṭa, in India—i.e., throughout the western half of the Mongol realm (Doerfer, *Elemente* II, pp. 555-60, 563). The red seal undoubtedly derives from the chancellery practice of the Uighur Turks, from whom the Mongols took their script along with other cultural borrowings. The use of red or black seals derives ultimately from Chinese practice (see M. Weiers, “Mongolische Reisebegleitschreiben aus Čayatai,” *Zentralasiatische Studien* 1, 1967, p. 32).

Turkish *āl* “warm red” (shading into orange or coral) contrasts with *qizil* “cold, dull red” (shading into violet). In modern usage *āl* denotes the Turkish flag, blood, and cheek; *qizil* means red gold, fire, scarlet fever, and red clover (I. Laude-Cirtautas, *Der Gebrauch der Farbbezeichnungen im Türkischen*, Wiesbaden, 1961, pp. 50-59). Arabic sources (Maḥmūd Kāšġarī, 5th/11th cent., and Mamluk sources, 8th/14th cent.) confirm this contrast. The *tamġā* “mark of ownership”

Elr. I. c (5.7) 15. 766-768, 1984
(LONDON)

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

Darya (TSM)

جلد

اول

۵۳: نیز

1966. P. 100.

تهران، ۱۳۶۷

1989

آل تمغا، این واژه که به صورتهای آلتمغا (جوینی)، بناکتی، (۳۸۹)، آلتمغا (بناکتی، ۳۶۸، ۴۵۹؛ رشیدالدین، تاریخ غازانی، ۹۶) تمغاء آل (بناکتی، ۴۶۳)، آل تمغا (رشیدالدین، مکاتبات رشیدی، ۱۲۲)، آل طمغی (ابن بطوطه، ۳۷۱) و یک مورد تمغا (تذکره الملوک، ۳۲) در تاریخها ضبط شده، از اصل ایغوری به زبان مغولی راه یافته (بارتولد، «آثار»، ۷/۱۶۲) ولی عموماً از آن به عنوان اصطلاحی مغولی - ترکی یاد می‌شود. آل تمغا مرکب از دو جزء آل به معنای قرمز و گل - بهی، و تمغا به معنای مهر و نشان و روی هم به نوعی مهر اطلاق می‌شده که با مرکب سرخ یا شنگرف بر اسناد، نامه‌ها و فرمانها می‌زده‌اند. آل تمغا اصطلاحی دیوانی است که با ورود کشورگشایان مغول به ایران و ممالک همجوار، به زبان فارسی راه یافت و در دوران ایلخانان، چوپانیان، جلایریان و تیموریان تداول داشت و رفته‌رفته از رونق افتاد و در عهد صفویان، دیگر به عنوان یک اصطلاح دیوانی کاملاً از دور خارج شد و ظاهراً اصطلاح «نشان» جای آن را گرفت (قائم مقامی، مقدمه‌ای بر شناخت اسناد، ۱۰۴). بنا به نوشته پاره‌ای فرهنگهای لغت مانند بهار عجم، آندراج و غیاث‌اللغات، آل تمغا علاوه بر معنای مذکور، به زمینی اطلاق می‌شده که «برسبیل انعام و جاگیر تنخواه می‌کردند» (بهار عجم؛ آندراج)، مؤلف بهار عجم که یکی از فضلاء قرن ۱۲/۱۸م هجری بوده، تصریح دارد که «در دفاتر سلاطین هند که آباء ایشان ترکند آل تمغا به معنی بخشیدن زمین و اقطاع به فرزندان بوده است». این نظر مؤلف بهار عجم که در غیاث‌اللغات هم تکرار شده گویا ناشی از مشابهت صوری بخش اول آل تمغا با آل عربی، به معنای اهل بیت و فرزندان بوده است. مؤلف غیاث‌اللغات می‌گوید چون آل در عربی به معنای فرزندان و اهل خانه و پیروان آمده «آل تمغا به معنی بخشیدن زمین و جاگیر نسلاً بعد نسل به کسی است». چون همان‌گونه که خواهیم دید، آل تمغا به معنای فرمان و حکم نیز به کار رفته است، کاملاً طبیعی است که این اصطلاح از معنای مطلق حکم فراتر رفته و به معنای موضوع حکم (مانند زمین اعطایی) نیز به کار رفته باشد، ولی بخش اول این ترکیب، ربطی به آل عربی ندارد، بلکه به معنای سرخ است. آل به تنهایی و نیز در چند کلمه و ترکیب فارسی مانند آل معصفرف به معنای آتشی و گلگون، آل شیراز به معنای شراب (فروندسار) و آگونه به معنای غازه و سرخی زنان (برهان قاطع) به کار رفته است و این نشان می‌دهد که آل از سده‌های نخستین اسلامی در فارسی هم استعمال داشته است، منتها در مورد اصالت آن به عنوان یک واژه فارسی نظر قاطعی نمی‌توان اظهار داشت. تمغا، دمغا یا طامغه

در چین، از مشاوران سؤال می‌کند به او می‌گویند: «چاو کاغذی است که تمغای پادشاه بر آن است و در تمام ختای به جای درم مسکوک می‌رود» (رشیدالدین، ۸۳۵/۲، ۱۰۰۹، ۱۰۶۷). ظاهراً به اعتبار اینکه مأموران دولتی پس از دریافت مالیات یا باج بر قبضهای مالیاتی و رسیدها مهر می‌زده‌اند، یا به دلیل دیگری، تمغا تدریجاً معادل نواقل، حق‌العبور، باج، مالیات و عوارض گمرکی (مینورسکی، «پوربها...»، 281) به کار رفته است. عبارت زرتمغا و مضمون انتقادی ظریفی که حافظ در این شعر خود: مرا که از زرتمغاست ساز و برگ معاش - چرا ملامت رند شرابخواره کنم، پرداخته ناظر به همین معنای اصطلاح مورد بررسی است. به همین لحاظ است که به محصل باج و مالیات و کسی که از اجناس باج می‌گرفته و مهر بر آنها می‌زده است، تمغاجی یا تمغاجی می‌گفته‌اند. تمغاجی به مأمور مهر کردن هم اطلاق می‌شده است (اقبال، ۹۲). رسم تمغاگرفتن از زمان جنگیزخان در ایران معمول گردید.

در نوشته‌های عهد صفوی هیچ‌گونه ذکری از تمغا به معنای مهر، و به عنوان یک رسم دیوانی در آن دوران، نشده است. در این دوره انواع و اقسام مهرهای کوچک و بزرگ، کلاهک‌دار، به شکل‌های مربع، بیضی و گلابی، به نامهایی چون مهر همایون، مهر مسوده و غیره به کار می‌رفته (سمسار، ۵۹، ۸۳)، که گرچه از لحاظ کاربرد با تمغا تفاوتی نداشته، ولی اصطلاح تمغا در مورد آنها به کار نمی‌رفته است. تمغا به اعتبار مورد استعمال انواع گوناگونی داشته است، مانند تمغای بزرگ یشم، برای «حکومت سلاطین و امرا و ملوک معظم و معظمات امور»، یشم کوچکتر جهت قضات و مشایخ، تمغایی مخصوص «متوسطات امور... تمغاهایی مخصوص بر نشستن و فرود آمدن لشکر که تا آن تمغا نبینند به سخن هیچ آفریده بر نشینند و فرود نیابند» (رشیدالدین، تاریخ غازانی، ۲۹۳). بر بروات خزانه و مکتوبات دیوانی که جهت معامله و آب و زمین می‌نوشته‌اند، التون تمغای کوچک می‌زدند (همانجا). التون تمغایی نیز ویژه نامه‌هایی بوده که به ایلچیان سپرده می‌شد، و بالاخره تمغای سواری و تمغای بیکی که هریک مصرف خاصی داشته است (رشیدالدین، تاریخ غازانی، ۲۷۵). آلچی یا آلچی عنوان مهرداد بوده است. مهرداد یا به تعبیر این بطوطه، صاحب‌العلامه

Its origin is probably in Qur'ān recitation, where the choice of proceeding to the next word without a break depends mainly on syntactic or semantic considerations, the text being marked accordingly with signs for optional, preferable or compulsory *wasl*.

The term occurs most commonly in the phrase *alif al-waṣl*, alternatively, but less transparently, *hamzat al-waṣl*, referring to the prosthetic *alif* found before word-initial consonant clusters and creating an artificial syllable ('a-, 'i- or 'u-, according to context), whose purpose is to split the consonant cluster and thereby avoid a non-canonical syllable beginning with two consonants, hence **ktul* (CCVC) becomes 'uk-tul (CVC-CVC) etc. (In foreign loan words and names, this same process leads to *hamzat al-kaṭ'*, e.g. Plato > 'Aflātūn, Aram. *Klīlā* > 'iklīl "crown".) Although this feature of Arabic is well known, the rationale behind the term *hamzat al-waṣl* is obscure (a mere formal contrast with *hamzat al-kaṭ'* in writing?), since the true consonantal *hamza* [q.v.] is unaffected by *waṣl*.

The *alif al-waṣl* arose orthographically, when words were dictated slowly enough to be spelt as if in isolation, with the *alif* still having its historical value of *hamzat al-kaṭ'*. In juncture this *hamza* is elided, for which situation the *waṣla* sign was later invented, viz. a small *šād* (from the root *waṣala*) over the *alif* indicating that it was to be ignored. Interestingly, this *alif* and the *waṣla* sign are retained after prefixes such as *wa-*, *fa-*, *bi-* (but not *li-* before the definite article, perhaps for aesthetic reasons), suggesting that in dictation the *hamzat al-kaṭ'* was preserved even here, e.g. **wa* 'uktul for *wa-ktul* (but note the exceptional phonetic spelling in such very common phrases as *bismi llāhi* etc.). The same spelling convention implies that the definite article 'al, whose first letter is itself an *alif al-waṣl*, was also dictated as if in isolation before words already beginning with *alif al-waṣl*, e.g. *'al 'ikhṭilāf, not 'alikḥṭilāf. The grammarians claim that *alif al-waṣl* is basically a property of verbs, though undoubtedly it is most frequently seen with the definite article. Apart from the *maṣḍars* of stems VII and higher, several relatively common nouns also have it, e.g. *ism*, *ibn*, *imra'a*, *ist* and *ihmān*.

By definition, the *hamzat al-waṣl* cannot be realised as a *hamzat al-kaṭ'* within a word, and therefore should never be written as one, yet this is now clearly an accepted modern spelling, e.g. *al-'ikhṭilāf* (curiously, the definite article does not acquire *hamzat al-kaṭ'*). In mediaeval poetry, the *hamzat al-waṣl* sometimes becomes *hamzat al-kaṭ'* for metrical reasons, but it is too early to say whether the new spelling will prevail in the surviving classical metres, in which case contemporary and mediaeval prosody will become incompatible on that point.

The notion of *waṣl* in syntax is less well defined. Various forms of stems I and IV of the root *w-s-l* are used by Sibawayhi [q.v.] to represent the connection between verbs and their objects (Troupeau, entries rendered "parvenir à"), and *waṣl* is an occasional synonym of *ṣila* [q.v.] (appended clause, especially relative clause). We may also include here the cognate *wuṣla*, one of a group of terms for referential and copulative elements mostly called 'ā'id but also *rābiṭ(a)* and *rādīṭ*. Finally, stem VIII provides a term for such widely differing phenomena as bound pronouns (*damīr mutṭaṣil*: opposite, *damīr munfaṣil* "separate, independent pronoun") and exceptive sentences of the type (*mā*) *kāma l-kawmu 'illā zayd^m* (*zayd^m*) (*istiṭhānā' mutṭaṣil*: opposite, *istiṭhānā' munḳaṭi'*, e.g. *mā dǰā'anī ahad^m illā ḥimār^m*).

Bibliography: W. Diem, *Untersuchungen zur frühen*

Geschichte der arabischen Orthographie, in *Orientalia*, xviii-lii (1979-83), esp. §§ 118-19, 201 ff., 220-33; H. Fleisch, *Traité de linguistique arabe*, Beirut 1961-79, i, ch. 4 (198-200), references to other Arabic and European sources; A.S. Kaye, *The hamzat al-waṣl in contemporary Modern Standard Arabic*, in *JAOS*, cxi (1991), 572-3; G. Troupeau, *Lexique-index du Kitāb de Sibawayhi*, Paris 1976. (M.G. CARTER)

WASM (A.), pl. *wusūm*, brand. Bedouins have branded their camels since ancient times (G. Jacob, *Altarabisches Beduinenleben*, Berlin 1897, 71). A Bedouin will normally be able to identify each of his camels without the aid of a brand; but the brand is helpful when camels belonging to many different owners are gathered in one place (e.g. at a water-source). Camels often stray and sometimes are stolen; a branded camel can usually be described so fully by its owner that another Bedouin will be able to identify it with assurance on the basis of the description alone (author's observations in Sinai; cf. F. Beslay, *Les Réguibats*, Paris 1984, 58).

One *wasm* is distinguished from another not only by its appearance but also by its location on the animal's body (e.g. right cheek). The signs that make up the brand have individual names, e.g. *maṭrak* "stick", *hilāl* "crescent". Such arbitrary signs are used throughout the Arab world; but in North Africa some tribes, especially maraboutic ones, instead use letters or even whole words, e.g. Muḥammad, Allāh, Makka (P. Kahle, *Die Aulād-'Alī-Beduinen der Libyschen Wüste*, in *Isl.*, iv [1913], 367; Le Borgne, *Vocabulaire technique du chameau en Mauritanie (dialecte hassanya)*, in *BIFAO*, xv [1953], 365).

The several signs making up a brand may signify respectively the tribe, a group within the tribe, and even a sub-group of that group. Among the Rasha'ida of the Sudan, each man adds his own individual sign to the mark of the group (W.C. Young, *The Rasha'ida Bedouin*, Fort Worth, Texas 1996, 86-8); much more commonly, however, a group shares a brand, though where this is the general practice men of great wealth may still have their individual *wusūm* (H.R.P. Dickson, *The Arab of the desert*, London 1951, 420-1).

Brands are sometimes placed on animals other than camels, e.g. cattle, water-buffalo, donkeys (but not horses), and even sheep (though ear-clipping is a more usual way of marking small stock). *Wusūm* also often appear on things other than animals, e.g. tombs, rocks, wells or trees. Sometimes, at least, they indicate that the object so marked is in the territory of, or is protected by, the group whose sign it bears. The Muzayna of Sinai place the *wasm* of their descent group "on hut doors for good luck and on storage boxes for identification"; and sometimes they tattoo their brand on members of the group—on the foreheads of women, and on the backs of the hands of both men and women (Smadar Lavie, *The poetics of military occupation*, Berkeley 1990, 14-15). In northern Palestine, in contrast, tribesmen used to mark a cattle thief by burning their *wasm* on his thigh (J. Sonnen, *Die Beduinen am See Genesareth*, Cologne 1952, 162).

Bibliography: The only general study is the excellent, though now rather outdated, article by A. van Gennepe. *Les "wasm", ou marques de propriété des arabes*, in *Internationales Archiv für Ethnographie*, xv (1902), 85-98. Among the many other works which contain relevant information may be mentioned H.A. MacMichael, *Brands used by the chief camel-owning tribes of Kordofān*, Cambridge 1913; O. Bates, *Ethnographic notes from Mansa Matruh*, in *JRAS* (1915), 717-39; 'Arif al-'Arif, *al-Kadā' bayn al-badw*, Jerusalem 1933, 157-67;

MADE YAYIMANIKTAN ARALIK 2001 SONRA BELGIYEN OKULHAN

Morphology. The demonstrative adjectival suffixes used with nouns or pronoun bases are *-ad* "near", *-inn* "distant" and *-enna* "the one in question" with a form *-dex* or *-tex* that can be suffixed to them for additional immediacy. The first three numbers are native, with distinct masculine and feminine forms; the rest are borrowed from Arabic.

Syntax. Most dialects have developed the equivalent of a relative pronoun, *enna*, used to introduce the subordinate relative clause. The intensive aorist verbal form is always preceded by a *lla* or *da*, along with any satellites, when it is used in its common habitual or progressive meaning: *lla as akkan elflus* "they give him (as) money".

Bibliography: See BERBERS. V. Bibl., and for further bibl. and a grammatical description of a typical dialect of the central Moroccan (Tamazight) group, see T.G. Penchoen, *Tamazight of the Ait Nadhir*, Malibu, Calif. 1973; also E.T. Abdel-Massih, *Tamazight verb structure*, The Hague 1968.

(T. PENCHOEN)

TAMERLANE [see TĪMŪR LANG].

✓ **TAMGHA** (T.) means brand, sign, seal and, by extension, tariff or commercial tax. The exact etymology is somewhat unclear, but the original Turkish meaning was a brand or sign placed on livestock or personal property. As brands, certain *tamghas* became identified with specific Turkish tribes. Maḥmūd al-Kāshgharī's [q.v.] illustrations of the distinctive brands of the twenty-two branches of the Oghuz (Türkmen), the oldest surviving identifications, are well known (*Dīwān lughāt al-turk* [written 464/1072], tr. R. Dankoff and J. Kelly as *Compendium of the Turkic dialects*, Cambridge, Mass. 1982-5, i, 101; for variants found in Rashīd al-Dīn [early 8th/14th century] and Yazıdjıoghlu 'Alī [second quarter 9th/15th century], see F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler): tarihleri-boy teşkilat-destanları*, ³Istanbul 1992, 170-1). Similar signs have been found on grave stones and other objects, some dating perhaps from prehistoric times, widely distributed across Central Asia and as far west as the Lower Danube (B. Ögel, *İslâmîyetten önce Türk kültür tarihi*, ²Ankara 1984, 134, 136, and index).

In addition to providing the aforesaid illustrations, al-Kāshgharī defines *tamgha* as "the seal of the king or other" and as synonymous with the Arabic *tābī'* (*Dīwān*, i, 321). The title of "keeper of the seal" (*tamghadī*) appears in the earliest Turkish inscriptions, i.e. those from the Orkhon river valley [q.v.] composed in the 8th century (H. Orkun, *Eski Türk yazıtları*, Ankara 1986, i, 52, l. 1 § 13). M.F. Köprülü thus concluded that *tamghas* were used as legal symbols in the sense of a dynastic or personal arms (*Ortaçaman Türk devletlerinde hukukî senbollerdeki motifler*, in *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, ii [1932-9], 37-50; his promised exhaustive study of the word was never published). After the Mongol invasion, *tamghas* appeared on both documents (see e.g. V. Minorsky, *The clan of the Qara-Qoyunlu rulers*, in *Fuad Köprülü armağanı*, Istanbul 1953, 381; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devleti teşkilatına medhal*, ²Ankara 1970, 199, 277-8) and coins, notably those of the Djalāyirids, Ak Koyunlu, Golden Horde, Crimean Tatars (İ. and C. Artuk, *Istanbul arkeoloji müzeleri teşhirdeki islâmî sikkeler kataloğu*, Istanbul 1970-4, ii, 828, 839, 814-15, 818, respectively—see i, p. xvii, regarding the *tamgha* of the Kīnik tribe on the coinage of Toghrl̄ Beg—and İ. Artuk, *IA*, art. *Sikke*, 630-1) and even the Georgians (D.M. Lang, *Studies in the numismatic history of Georgia*, New York 1955, 40).

Also after the Mongol invasion, *tamgha* appeared as the name of a tax on the urban population, i.e. as

a tax on commercial goods and services (including prostitution). It was introduced to the Middle East during the reign of Hülegü (654-63/1256-65). The amount varied. It may have been as much as 10% before Ghazan (694-703/1295-1304) reduced it by half (I.P. Petrushevsky, *The socio-economic conditions of Iran under the Il-Khāns*, in *Camb. hist. of Iran*, v, 494, 506, n. 3, 508; on amounts, cf. E. Ashtor, *A social and economic history of the Near East in the Middle Ages*, Berkeley, etc. 1976, 274-5; A.K.S. Lambton, *Mongol fiscal administration in Persia*, in *SI*, lxxiv [1986], 84-5). For some time, the *tamgha* seems to have replaced the *zakāt* [q.v.] under the Mongols (Petrushevsky, *op. cit.*, 532). As a tax, *tamgha* was sometimes used synonymously with the Persian term *bādj* [q.v.]. It was a major source of revenue for the Mongols (W. Barthold, *Ilhanlılar devrinde malî vaziyet*, in *THITM*, i [1931], 152-4, tr. W. Hinz as *Die persischen Inschriften an der Mauer der Manücheh-Moschee zu Ani*, in *ZDMG*, ci [1951]; and A.Z.V. Togan, *Mongollar devrinde Anadolu'nun iktisadî vaziyeti*, in *THITM*, i [1931], 18-21, tr. G. Leiser as *Economic conditions in Anatolia in the Mongol period*, in *AI*, xxv [1991]). The *tamghadī* thus became the tax collector. Because the *tamgha* was a non-canonical tax, Muslim jurists urged its abolition, but they had little success. Bābur [q.v.], the Mughal conqueror of India (932-7/1526-30), abolished it several times, testifying to its importance (Barthold, *Ilhanlılar*, 154). It was retained in Persia until the reign of Ṭahmāsp I (930-84/1524-76). The *dāmgħa resmi* remained as a market tax, especially on textiles and metals, in the Ottoman Empire until its collapse (Gibb and Bowen, *Islamic society and the West*, ii, 8-9). As a term for a tax, *tamgha* entered Arabic, Persian and many other languages, including Russian. Furthermore, it is still a common word for brand or stamp in Turkish, Arabic and Persian.

Bibliography (in addition to works cited in the text): G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden 1965, ii, 554-65; *Türk Ansiklopedisi*, art. *Damga*; and, on contemporary use of brands, L. Kosswig, *Eigentumszeichen (Damga) in Anatolien*, in *Oriens*, xxiii-xxiv (1974), 333-405. See also C. Humphrey, *Horse brands of the Mongolians: a system of signs in a nomadic culture*, in *The American Anthropologist*, i (1974), 471-88. (G. LEISER)

TAMGRŪT, important town in the Wādī Dar'a (Dra), in the south of Morocco and the site of the mother *zāwiya* of the religious brotherhood of the Nāşiriyya [q.v.]. It is a fair-sized town with houses of red clay, surrounded by groves of palm and fruit trees, on the left bank of the Wādī Dar'a, which is here 120 to 250 feet wide but of no depth and runs between hills about 300 yards apart. Tamgrūt is surrounded by low walls pierced by 4 gates: in the north, Fumm (class. *fam* "mouth") al-Sūq, in the northeast, Fumm Tā'urirt, in the southwest, Bāb al-Rizk and to the east, Fumm al-Sūr. An important market is held there on Saturdays.

The *zāwiya* of Tamgrūt, which owes all its importance to the Shaykh Muhammad b. Nāşir, was founded in 983/1575-6 by a member of a Marabout family of the Wādī Dar'a, Abū Ḥafş 'Umar b. Aḥmad al-Anşārī from the *zāwiya* of Sayyid al-Nās. It was the fame as mystics of two holy men who lived in the *zāwiya* of Tamgrūt, Sayyidī 'Abd Allāh b. Ḥusayn and Sayyidī Aḥmad b. Ibrāhīm, that led the Şūfī novice Muḥammad b. Nāşir, born at Ighlān in 1015/1603, to settle there. On the death of Sayyidī Aḥmad b. Ibrāhīm, he became head of the *zāwiya*, and founded his order there, directly based on the teaching of al-Shādhilī [q.v.]. He died here in Şafar

تمغا

دوسوم کل جمعیت مسیحیان را تشکیل می‌دادند، این نسبت تا ۱۵۷۸/۹۸۶ به کمتر از نیم، با نقصان عددی منظم، کاهش یافت. مسلمانان مهاجر با هفت تا هشت هزار تن جای آنها را گرفته و شهر را به یکی از پرجمعیت‌ترین شهرهای مجارستان عثمانی تبدیل کردند. تا ۱۵۵۴/۹۶۱، بقیه آبادیهای این ولایت، شاید بیشتر به سبب حملات اولیه دولت عثمانی، تقریباً همه ساکنان مجارستانی خود را از دست دادند. با مقایسه «مفصل دفتری»های [دفاتر تفصیلی ثبت املاک] قرن دهم/ شانزدهم، یک سیاهمه جزیه از ۱۷۱۱/۱۱۲۳، و دفتر ثبت هایسبورگ در ۱۷۱۷/۱۱۲۹، ثابت می‌شود که جمعیت بین قرون دهم و دوازدهم/ شانزدهم و هجدهم افزایش چندانی نداشته است، که رکودی به میزان ۱۸۰ تا ۲۰۰'۰۰۰ تن را در سالهای قبل از تسخیر مجدد تمسوار نشان می‌دهد.

منابع:

Sztefan Andreev, "Török iratok Temesvár XVII-XVIII. századi történetéről a szófiai Nemzeti Könyvtárban"

(استاد ترکی مربوط به تاریخ تمسوار در قرون هفدهم و هجدهم موجود در کتابخانه ملی صوفیه)،

in *Levélrtári Közlemények*, XLVIII-XLIX (1978), 195-213; Géza Dávid, "Adalékok a Temesvári ejálet 18. századi történetéhez" (اطلاعاتی درباره تاریخ ایالت تمسوار در قرن هجدهم)، in *Keletkutatás*, 1993 /2, 42-55

(قرار است که به زبان انگلیسی نیز در: *The Ottoman Empire in the eighteenth century* منتشر شود)

[*The Europa world yearbook 1999*, London: Europa Publications, 1991]; Pál Fodor, "Finanz- und Militärwesen an der osmanischen Grenze: die Temeschwarer wilayet im 16.-17. Jahrhundert", in *Südost-Forschungen*; E. Schutz, "In memoriam Tibor Halasi-Kun: Jan. 19, 1974-Oct. 19, 1991", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 47 (1994).

/ گ. داوید (د. اسلام) /

تمغا، واژه‌ای ترکی - مغولی به معنای داغ، مهر و نشان؛ نیز گونه‌ای مالیات. این واژه را به صورت‌های طمغا، طمغه، تامقا، تامغا، تمغه، تمقا، دامغا و دامغه نیز ضبط کرده‌اند.

بر اساس منابع قدیمی چینی، اویغورها در قرن پنجم میلادی و اقوام اغوز/ غز در قرن پنجم/ یازدهم، احتمالاً به تقلید

عنوان مرکز ناحیه، اهمیت منطقه‌ای یافت، حتی بین سالهای ۷۱۵ تا ۱۳۱۵/۷۲۳-۱۳۲۳ دربار سلطنتی در آنجا فعالیت می‌کرد. این شهر، به علت واقع شدن در نزدیکی مرز مجارستان - عثمانی، اهمیت سوق‌الجیشی یافت. در حدود ۱۴۸۰/۸۸۵، در اطراف تمسوار ستاد فرماندهی تشکیل شد تا دفاع از مرزهای شرقی را سازماندهی کند. این استحکامات در ۱۵۵۱/۹۵۸، در مقابل حمله عثمانی مقاومت کردند.

منابع ترکی که در ۱۵۴۲/۹۴۹ به سنجق تمسوار اشاره کرده‌اند، صرفاً هدف سیاسی داشته‌اند. هنگامی که نیروهای وزیر دوم سلیمان قانونی، احمدپاشا، در شعبان ۲۷/۹۵۹ ژوئیه ۱۵۵۲ شهر را تسخیر کردند، یک بیگلربیگی کم‌اهمیت و یوایی به همین نام ایجاد شد. کرسی ولایت بین ۹۶۲ تا حدود ۱۵۵۵/۹۶۵-۹۶۴ تا حدود ۱۵۵۸-۱۵۵۷/۹۶۵-۹۶۴ در لپوا/ لپوا^۱ و از ۱۰۶۸ تا ۱۶۹۳-۱۶۵۸/۱۱۰۵ در ینو^۲ یا نووا^۲ (رومانیایی، اینتو^۳) قرار داشت. قلمرو ولایت دائماً تغییر می‌کرد؛ در ۱۵۶۸/۹۷۶-۹۷۵ به شش سنجق، در حدود ۱۰۴۱-۱۶۳۲/۱۰۴۲ به پنج سنجق، و در ۱۰۶۸-۱۰۶۹/۱۶۵۸ به هشت سنجق تقسیم شد. علاوه بر اینها، در قرن دهم/ شانزدهم تیولداران سه لواء در روم‌ایلی تابع تمسوار بودند. تعداد قضاها در ۱۰۷۴-۱۶۶۴/۱۰۷۵ به دوازده و پس از ۱۶۹۹/۱۱۱۱ به ده قضا رسید. طرح اداری اخیر، پس از ۱۱۲۸-۱۱۲۹/۱۷۱۶-۱۷۱۷، به دستور مقامات هایسبورگ اجرا شد، در حالی که شاهزاده اورژن دو ساووا^۴، عملیات جنگی موفقیت‌آمیز خود را بر ضد منطقه فرماندهی می‌کرد.

موازنه مالی خزانه ولایت تا ۱۵۶۷/۹۷۵-۹۷۴ نشان‌دهنده کسری بزرگی است، حال آنکه از ۱۵۶۹/۹۷۶ به بعد مازاد چشمگیری را نشان می‌دهد، یعنی تا حدی با کسری خزانه^۵ بدای [بدین، بخشی از بوداپست کنونی] جبران شده است.

در تمام مدت سلطه عثمانی چهار هزار سرباز مزدبگیر در قلعه‌ها و تقریباً سه هزار تیولدار همراه با جبهه^۶ = سپاهیان تیولدارهایشان در ولایت وجود داشت.

اولین «طاپو دفتری»ها [دفاتر ثبت املاک] در ولایت در ۱۵۵۴/۹۶۱ به پایان رسیدند و در ۱۵۶۷/۹۷۷-۹۷۴ و ۱۵۶۹-۱۵۷۸/۹۸۷-۹۸۶ تجدید شدند (تیبور هالاسی - کون^۸ چند اثر تحقیقی بر اساس دفاتر ثبتی تمسوار در ۱۵۷۹/۹۸۷ منتشر کرده است. برای اطلاع از این کتابها - شوتس^۹، ص ۱۳-۱۴). این مجلدات مهاجرت عظیم جمعیت را در تمسوار نشان می‌دهند. در حالی که در ۱۵۵۴/۹۶۱، مجارها

1. Lippa (Lipova)

2. Jenő

3. Yanova

4. Ineu

5. Eugene de Savoy

6. Buda

7. djebelü

8. Tibor Halasi - Kun

9. Schutz

10. G. Dávid

mekke ٥٠٤٥٠ posefinde

DAMGA

ANATOLIAN RING WEIGHTS

Nancy S. Pyle

19 EKİM 1993

"Woe unto those who give short measure; those who, when they take by measure from other people, take it full; but when they give by measure to others or weigh out to them, give them less."

Sura 83, verses 2-4

Introduction

An unusual group of Islamic bronze ring weights¹ have failed to attract more than cursory attention by both historians and metrologists. In this brief paper I propose to describe the weights, to examine the dilemma of their attribution and to place them in their commercial milieu.

Description

These weights are flat bronze rings with a central perforation. Based on data I have collected, their weights (30 gr. - 1290 gr.) and diameters (6.25 cm. - 15.4 cm.) vary roughly in proportion to the units of measure they represent. Their surfaces are decorated with a typical Islamic vocabulary of motifs which include arabesque foliage, club shapes, stars, bosses and encircled six-petaled flowers (Figs. 1-2). Their undersides, often slightly rounded up toward the edge, have smooth, undecorated surfaces which occasionally have been stamped with *damgas* of later inspections. Most of the weights are approximately .5 cm. thick and their well-finished, slightly raised outer rims are defined by various crenulations.

All of these ring weights are made of bronze, an alloy of copper and tin.² However, many of them were probably a product of copper which was associated with tin in its natural state as could have been mined in the areas of Diyarbakir and Kastamonu. It is interesting to compare the Seljuks' choice of bronze to the Egyptians' use of glass for their ring weights. The latter material, despite its fragility, had two distinct advantages. Glass does not deteriorate with use and is much less apt to be tampered with; any change on the surface would be immediately obvious. But glass is not practical for a large weight. Four hundred dirhems of glass, in constant use on and off balance scales in a busy market atmosphere, would soon chip or shatter. So bronze was the choice, only to be replaced by brass for Ottoman *okka* weights late in the eighteenth century. All of these rings weights were made by the process of mold castings with their decorative motifs in relief. Subsequent inspection *damgas* were superimposed on the original annulet, as were an assortment of metals added to bring a light weight up to standard.

- Ibn Taghri Birdi, 2. 327, 338, 340; Eutychius, 2. 61-62.
Mamluk: al-Ya'qubi, *Kitab al-Buldan*, p. 256; Ibn Taghri Birdi, 2. 340.
Mawla: al-Uyun wa'l-Hada'iq, pp. 409-10; Ibn 'Abd Rabbih, 5. 121; at-Tabari, 3. 1481.
Mawla amir al-mu'minin: at-Tabari, 3. 1484-85; al-Baladhuri, p. 235.
104. A role at Amorium: at-Tabari, 3. 1237.
As hajib: al-Ya'qubi, *at-Tarikh*, 2. 478; al-Uyun wa'l-Hada'iq, pp. 409-10; Ibn Habi, p. 260; Ibn 'Abd Rabbih, 5. 121; Eutychius, 2. 61.
105. al-Ya'qubi, *at-Tarikh*, 2. 502; Ibn Taghri Birdi, 2. 338, 240.
106. Al-Afshin is called a Turk: *Masalik al-Mamalik*, ed. M. J. de Geoe (Leiden, 1870), p. 292; J. Saint Martin, *Memoires historiques et geographiques sur l'Armenie* (Paris, 1818-19), 1. 344 relying on the Armenian historians.
Mawla: ad-Dinawari, *al-Akhdar at-Tiwāl*, ed. A. M. 'Amir and G. ash-Shayyal (Cairo, 1960), p. 403.
Mawla amir al-mu'minin: al-Qalqashandi, *Subh al-A'sha* (Cairo, 1913-22), 6. 404.
107. at-Tabari, 3. 1105, 1106.
108. at-Tabari, 3. 1170-1234, 1236-56.
109. See note 106 above.
110. Al-Afshin's trial, at-Tabari, 3. 1303-18, is permeated with the fact of his Iranian culture; note especially 3. 1312 and 1315.
111. al-Ya'qubi, *at-Tarikh*, 2. 478; Ibn 'Abd Rabbih, 5. 121. Muhammad b. Hammad b. Danfash's name seems to indicate that his father was already a Muslim.
112. at-Tabari, 3. 1215-16.
113. at-Tabari, 3. 1076, 1289.
114. at-Tabari, 3. 1076, 1250; al-Uyun wa'l-Hada'iq, p. 394.
115. at-Tabari, 3. 1267; Miskawayh, pp. 501-12.
116. at-Tabari, 3. 1257, 1266.
117. at-Tabari, 3. 1265.
118. at-Tabari, 3. 1194.
119. at-Tabari, 3. 1325.
120. al-Mas'udi, *Muruj adh-Dhahab*, 4. 50.
121. Abu'l-Faraj al-Isfahani, *al-Aghani*, (Bulaq, 1284-85), 7. 155.
122. Ibn Taghri Birdi, 2. 325.
123. O. Pinto, "Al-Fath b. Hagan, favorite di al-Mutawakkil," *Revista degli studi orientali*, 13 (1931-32), pp. 133-49.

Erratum

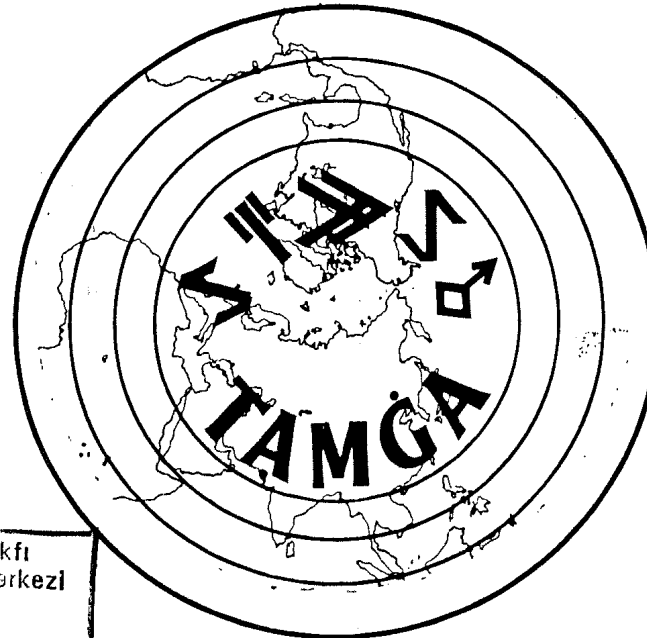
After submitting this article to press, the author became aware of a mistranslation. Please ignore the quote from al-Uyun wa'l-Hada'iq above notes 44 and 58.

ASYA'DAKİ TÜRKÇE COĞRAFİ ADLAR DERLEMESİ

TAMGA

Erk YURTSEVER

MADDE YAKINLIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

27 AGUSTOS 1994

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Kütüphane ve Araştırma Merkezi	
Kitap No	18/82
Sayı No	310.3
	YUR. T

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI
İstanbul - 1993

7 6 SURAT 1996

MADDE 54'ÜN İKİNCİ FIKKİTİNİN
SONRA GELEN DOKÜMAN

ORHUN'DAN ANADOLU'YA TÜRK DAMGALARI

DAMGALAR, İMLER, ENLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	52876
Tas. No:	52876

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Yayıncı: İSTANBUL, 1989

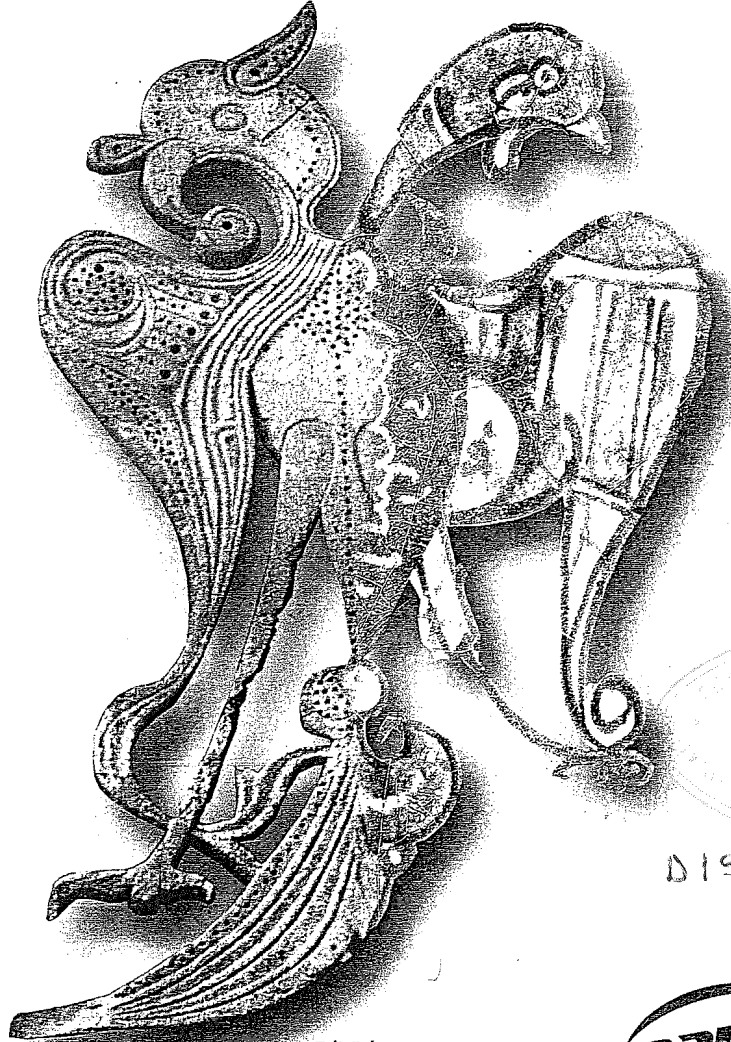
Yeni **ipek yolu**
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI X

ÖZEL SAYI Aralık 2007

RÜÇHAN ARIK-M.OLUŞ ARIK'A
ARMAĞAN

IN HONOUR OF
RÜÇHAN ARIK-M.OLUŞ ARIK

ISBN 978-9944-60-221-1

Editörler
Prof.Dr.Haşim Karpuz
Doç.Dr.Osman Eravşar

125. Yıl

MADDE 521 İMLA VE YAZAR
SONRA GÜLEN DOKÜMAN

26 MART 2009

ESKİ TÜRK DAMGALARININ ÇAĞDAŞ YORUMLARI

Yrd.Doç.Dr. İlham ENVEROĞLU*

Azerbaycan-Ağcabedi/Karabağ-1970

2005 Doktora, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Resim İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya, Türkiye

2000 Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

1995 Lisans, Azerbaycan Devlet Mimarlık ve İnşaat Mühendisleri Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Bakü, Azerbaycan

ÖZET

Semboller insanlık tarihinin en eski tanıkları ve taşıyıcılarıdır. Tarih boyunca sosyo-kültürel, ekonomik, dinsel, sanatsal, ideolojik bir çok görüş ve düşünce sembollerle ifade edilmiştir. Bu konuda günümüzde de değişen bir şey yoktur. Modern sanatın doğuşuyla eski semboller plastik ve estetik açıdan yeniden anlam kazanarak plastik sanatların her alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Türk kültüründe DAMGA, İM, EN adı altında anılan maddi kültür unsurları tarihöncesi çağlardan günümüze kadar süregelmektedir. Bin yıllardır var olan bu damgaların, Türk Dünyasının farklı bölgelerinde görülen ulusal resim arayışlarına yansımaları, özellikle Çağdaş Türk resminde yeniden yorumlanması, küreselleşen yeni dünya düzeninde ulusal ve yerel değerlerin kaybedilmemesi açısından önemli bir olgudur.

Anahtar kelimeler: Türk damgalar, çağdaş sanat, ulusallık, geleneksellik.

THE CONTEMPORARY INTERPRETATIONS OF OLD TURKISH STAMPS

ABSTRACT

Symbols are the oldest witness and carrier of history of the mankind. Many of the socio-cultural, economic, religious, artistic and ideological opinion and thought has been expressed with symbols throughout the history. Nothing changed in present time for this matter. With rising of modern art, the old symbols by regaining the meaning from plastic and esthetic point of view have been used commonly in every field of plastic arts. Material culture elements which call "DAMGA, İM, EN" in Turkish culture has been existed from ancient to current time. In the globalized new world system, from the standpoint of not being lost the national values, it is an important case that these stamps which have been in existence for thousands of years has been

* Yrd.Doç.Dr. İlham ENVEROĞLU
Selçuk Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

ALTŪN TAMĠĀ "gold mark of ownership" (Tk.), a seal that was used throughout their empire by the Mongol rulers of Iran (including the Chupanids and Jalayerids), especially for financial or property decisions and in documents relating to financial transactions with the state. The term itself does not occur universally (see *Āl Tamġā*), though in the kingdom of Čaġatay an *altan nišan* is mentioned (see L. Ligeti, *monuments préclassiques I, XIIIe et XIVe siècles*, Budapest, 1972, p. 229, with bibliog.). However, its use was limited to the Mongol period.

According to Rašid-al-dīn (see G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente in Neupersischen*, 4 vols., Wiesbaden, 1963-75, II, pp. 556-57) there were three categories of gold seals: Large gold seals for moderately important matters (*Jehat-e motawasseŋāt-e omūr*); special seals for military affairs, bearing the images of a bow, a club, and a sword (it is uncertain whether these seals were used as the gold seal per se); finally, small gold seals (*altūn tamġā-ye kūčak*) used to stamp the checks (*barawāt*) of the treasuries, commercial letters, etc. On one occasion only Rašid-al-dīn mentions the

E.I.R. e. I (5.9) s. 913-914,

1985 (LONDON)

altūn tamġā-ye kāšša which sealed an imperial document entrusted to a special courier (see Doerfer, *Elemente I*, p. 552). For the rest, the gold seal is always referred to in a fiscal context (for a detailed catalogue, see G. Herrmann and Doerfer, "Ein persisch-mongolischer Erlass des Čalāyeriden," pp. 41-42). According to Herrman ("Ein Erlass von Qara Yūsuf," p. 238), green seals (*yašil belge*) were also used for this purpose. On the front cover these documents bore the archive entry of leading treasury and chancellery officials. According to K. Lech (*Das Mongolische Weltreich. Al-'Umarī's Darstellung der mongolische Reiche in seinem Werke Masālik al-abšār fi mamālik al-amšār*, Wiesbaden, 1968, p. 158) "decrees (*yarāliġ*) and ordinances (*aġkām*) relating to fiscal matters, the so-called *altān* [sic, but since the Arabic text has *altan*, read rather *altōn*] *tamġā*" were issued at the suggestion and behest of the vizier (who of course acted in the name of the ruler, as the extant records testify). While therefore in its administrative function the *altūn tamġā* was similar to the *āl tamġā* the latter in fact carried greater weight. The epithet applied to the *altūn tamġā* was *homāyūn* (Herrmann and Doerfer, "Ein persisch-mongolischer Erlass aus dem Jahr 725/1325," p. 319). The language of the surviving *altūn tamġās*, which are admittedly late examples, is Arabic; we do not know whether they were couched in Mongol prior to Abū Sa'īd (r. 717-36/1317-35). The *altūn tamġās* were attached to the document where the total amount of tax due was shown (to prevent forgeries). As a safeguard the seal was explicitly mentioned in the body of the Persian text of bilingual documents, though not in the Mongolian text.

Bibliography: The *altūn tamġā* is frequently mentioned in Persian sources such as Rašid-al-dīn, the *altūn bēlgā* in Waššāf seems to have an identical or at least similar significance (see Doerfer, *Elemente II*, pp. 112, 554-65). Mongol-Persian documents bearing the *altūn tamġā* are listed in G. Herrmann and G. Doerfer, "Ein persisch-mongolischer Erlass aus dem Jahr 725/1325," *ZDMG* 125, 1975, pp. 317-46. See also idem, "Ein persisch-mongolischer Erlass des Čalāyeriden Šeyh Oveys," *Central Asiatic Journal* 19, 1975, pp. 1-84. G. Herrmann, *Persische Urkunden der Mongolenzeit* (in preparation; this work discusses the records from Ardabīl and also gives an historical account of the use of seals). Idem, "Urkunden-Funde in Āzerbāyġān," *AMI* 4, 1971, pp. 249-62. Idem, "Ein Erlass des Čalāyeriden Solţān Hoŋeyn aus dem Jahr 780/1378," *Göttinger Orientalforschungen* I.3.1, ed. G. Wiessner, Wiesbaden, 1973, pp. 135-63. Idem, "Ein Erlass von Qara Yūsuf zugunsten des Ordens von Ardabīl," *AMI* 9, 1976, pp. 225-42. W. Hinz, "Das Rechnungswesen orientalischer Reichsfinanzämter im Mittelalter," *Der Islam* 29, 1949, pp. 1-29. Idem, "Steuerinschriften aus dem mittelalterlichen Vorderen Orient," *Belleten* 13, 1949, pp. 745-69.

آلتیش ← آلتیشیش.

آلتون‌تاش حاجب، ابوسعید (نام دیگر او «هارون» که فقط در یکجا در ابن اثیر، نهم، ۲۹۴، آمده است محتملاً سهو مؤلف یا نساخ است). آلتون‌تاش غلام‌ترکی بود که بعداً سردار سبکتکین غزنوی و دوجانشین او، و نیز والی خوارزم گردید. وی در زمان سبکتکین بمقام حاجب بزرگ که عالیترین مقام در میان حاجیان (مستحفظان شخص سلطان) بود نائل آمد، و در جنگ بزرگ سلطان محمود با قرقه‌خانیان فرمانده جناح راست سپاه وی بود (۲۲ ربیع‌الثانی ۳۹۸/۴ ژانویه ۱۰۰۸) و در ۴۰۱/۱۰۱۱-۱۰۱۱ از او بعنوان والی هرات یاد شده است. پس از فتح خوارزم در ۸/۴۰۱۷ با لقب خوارزمشاه به حکومت آنجا منصوب شد و تا زمان مرگ خود در ۲۳/۴۲۳ این مقام را حفظ کرد. چنین بنظر می‌رسد که آلتون‌تاش این ولایت پیشرفته مرزی را باجدیت و بصیرت اداره می‌کرد و آرا بنحو مؤثری در برابر قبایل ترک مجاور حراست مینمود. ولی چون در این کار حتی بیش از خود سلاطین در آنجا اعمال قدرت می‌کرد، هم محمود و هم مسعود نسبت به او بدگمان بودند و گفته شده است که هردوی آنها کوشش‌هایی نمودند تا این والی مزاحم را به خدعه از میان بردارند. در بهار ۲۳/۴۲۳ آلتون‌تاش بامر سلطان مسعود باعلی‌تکین (قره‌خانیان) وارد جنگ شد و در نبرد دَبُوسِیه زخم مهلکی برداشت. پسرش هارون به جای او والی خوارزم شد ولی مسعود لقب خوارزمشاه را به پسر خود سعید تقویض کرد و هارون فقط بعنوان نماینده سعید خوارزم را اداره می‌کرد. در رمضان ۴۲۰/اوت ۱۰۳۴ هارون خود را مستقل اعلام کرد، ولی در سال بعد بتحریک غزنویان بقتل رسید. برادر و جانشین او اسمعیل خندان تا ۳۲/۴۲۲ ۱۰۴۱ حکومت کرد و در آن سال بامر غزنویان بوسیله شاه‌سلک، امیرجند، معزول شد و بدینسان دودمانی که آلتون‌تاش بنیان‌گذارده بود منقرض گردید.

مراجع: [التاریخ الیمینی] عینی، ۶-۴۰۳؛ [زین الاخبار] گردیزی، ۷۳ بعد؛ بیهقی (بکوشش مورلی)، ۹۱ بعد، ۹۱ بعد، ۳۸۹ بعد، ۱۹۰ بعد، ۴۹۹ بعد، ۸۳۴ بعد. ستواتی که در ابن اثیر آمده (← فهرست)

بر اساس ماخذ فوق باید تصحیح شود. نیز ← داستان‌هایی که احتمالاً از قسمت‌های گمشده اثر بزرگ بیهقی در [سیاست‌نامه] نظام‌الملک (بکوشش شفر)، ۶-۲۰۶، و عوفی آمده (در «ترکستان» یارتولد، چاپ روسیه، یکم، ۱۸۹ ← M. Nizāmi'd-din, *Introduction to the Jawāmi'ul-Hikāyat*, index).
Barthold, *Turkestan*, 275-9; M. Nāzīm, *The life and times of Sultān Mahmūd of Ghazna*, 56-60; B. Spuler *Iran in frühislamischer Zeit*, 115, 120. (W. Barthold)

آلتون تمغا، واژه مغولی و مرکب از دو جزء «آلتون» - طلا، و «تمغا» - مهر؛ و به اثر مهرهایی گفته می‌شد که با مرکب طلائی بر نامه‌ها و فرمان‌های پادشاهان مغول و ایلخانان ایران می‌زدند [مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی]، ۲۳۰. شکل و مضمون آلتون تمغاها مانند آل تمغا*ها، ولی مورد به کاربردن آنها برای نامه‌هایی بوده است که به ملوک و پادشاهان می‌نوشته‌اند [تاریخ مغول در ایران]، ۲۹۰؛ و نیز برای امور لشکری و پروات خزانه و معاملات آب و زمین اختصاص داشته است [تاریخ غازانی]، ۲۹۳.

مراجع: [تاریخ غازانی] رشیدالدین فضل‌الله، لیدن، ۱۹۴۰؛ [تاریخ مغول در ایران] برتولد اشپولر، ترجمه محمود میرآفتاب، تهران، ۱۳۵۱؛ [مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی] جهانگیر قائم‌مقامی، تهران، ۱۳۵۱. (جهانگیر قائم‌مقامی)

آلتی پرماق («شش انگشتی»)، محمد بن محمد، دانشمند و مترجم ترک. آلتی پرماق در اوسکوپ ولادت یافت و در آنجا به تحصیل علم پرداخت و به سلسله صوفیان بایرامیه* پیوست، و در استانبول و سپس در قاهره واعظ و مدرس شد و در قاهره در ۲۴-۱۶۲۲ درگذشت. ۱) اثر عمده او [دلائل نبوت محمدی و شمائل قنوت احمدی] است که ترجمه کتاب فارسی [معارج النبوه] معین‌الدین بن عرف‌الدین تراهی معروف به ملائسکین (متوفی ۹۰۷/۱۰۱۲-۱۵) است. نسخه‌های خطی متعددی از این کتاب در استانبول و قاهره و جاهای دیگر موجود است. این کتاب یکبار در استانبول در ۱۲۵۷ و یکبار در بولاق در ۱۲۷۱ چاپ شده است (استوری، یکم،

29 MAYIS 1992

73) Yalgin, Riza:

Anadoluda Türk Damgalari. Uludağdan Toroslara. Bursa, Bursa Yeni
Basımevi, 1943. 87 S..

Sign.:56562

DAMGA